

Gunnar Havreki og Óli Danski

– nøkur orð um ein syrgileik og ein sorgarleik

Árni Dahl

Rasmus Christoffer Effersøe, føddur 30. mai 1857, deyður 23. mars 1916, var ein av teimum 9 monnunum¹, sum í blaðlýsing í Dimmalætting 22. desember 1888 buðu einum og hvørjum „at koma í tinghúsið annan jóladag kl. 3 e.m.“, har teir sögdu seg ætla „at samráðast um at verja Førja mál og Førja siðir“.

Og eftirtíðin hevur av røttum mett Rasmus sum ein av hóvuðsmonnunum í Føringafelagstíðini, sum hetta tíðarskeiðið hevur verið kallað frá januar 1889, tá ið felagið var stovnsett, til desember 1901, tá ið seinasta nummar av Føringatíðindum kom út².

Lívssøga Rasmusar er fleiri ferðir lýst í stuttum³, so hana gera vit einki við á hesum sinni. Í staðin fara vit at greiða frá einum handritasavni, ið lá eftir Rasmus Effersøe, og sum er í varðveislu á Føroya Landsbókasavni.

I

Handritasavnið hevur heitið *Effersøe, R.C.: Ymisk handrit* og hevur skrásetingarfrámerkið F XIV. Edward Mitens lær Landsbókasavninum tað í 1957⁴. Brævbjálvin er poststemplaður 22. juli.

Innihaldið kann skiftast í tríggjar bólkar: Brøv, yrkingar og sjónleikir⁵.

Brøvini eru tvey.

Tað eldra er dagfest í Keypmannahavn 20. juni 1877. Tað er 8 síður til longdar (stødd nakað sum A5). Rasmus skrivar her til mammu sína⁶ og greiðir henni sera gjølliga frá arbeidsuppgávum sínum á einum skotskum bóndagaráði. Sum tað skilst, er hann júst komin til Keypmannahavnar úr Leith. Brævið er orðað á donskum við einari stuttari føroyskari vending í byrjanini: „Jeg har det omtrent ved det Gamle,/det vil sige „ilt í buginum“...

Seinna brævið (ein síða í foliostødd) byrjar við staðar- og tíðarfestingini Ås, t. 18/2-1881. Niðriundir stendur so yrkingin „Vinur míni“ (M. 30-31). Í handritinum byrjar hon „Tú kannst⁷ ei vænta meg“, sum er 4. ørindið í prentaðu útgávuni. „Hart bíti⁷ nu⁷ hin hvíti“, sum er 1. ørindið í prentaðu útgávuni, er 5. ørindið í handritinum. Á bak-síðuni á hesum arki stendur prosateksturin, ið byrjar: „Tá ið tit eina viku her ettir⁷ samlast í gleði og gaman...“ (M. 29-30).

Edward Mitens upplýsir í minnisútgávuni, at hetta er bræv sent úr Svøríki til ein vin í

Keypmannahavn, men tað sigur handritið einki um.

Niðast á síðuni stendur 1. ørindið av „Eg minnist úr gomlum sögum“, (M. 28).

Yrkingarnar og yrkingabrotini eru fímtan í tali, skrivað á trettan örkl Ella pappírsskeytar, her talmerkt 1-13:

1. „Smíl alt tað burtur við fullgott treyst“ 4 ør. (M. 41-42)

2. „Hugveking. Heil og sael tú Førja⁷ skúta“ 5 ør. (M. 62-63)

3. „Framsýningsferðin. Eitt roynir at ríma – to tápuligt er – / um fjølmentu Føringa⁷ Áarósferð“ 8 ør. (M. 78, 79, 80),

4. Yrkingin „Night“ eftir James Montgomery og mótyrkling Rasmusar „Now, that the bustle and noise did cease“, 2 ør. á stílabókarpermu (M. 73).

5. „Sælur er maður, ið ferðast ikki í gudloysinga ráðnum“. Hetta er týðing av trimum teimum fyrstu versunum í 1. sáalmi úr Gamla Testamenti, skrivað á evarska lítlan braebjálva (M. 83).

6. „Allarsótasti vinir⁷ upp at lurta“, 14 ør.

7. „Í ríkamanns⁽⁷⁾ heimi – í dukkuskápi“, 23 ør. (M. 70, 71, 72)

8. „Vesturætt. Úr öllum ættum koma vindar...“ 4 ør. Okkurt er stoytt á hetta handritsarkið, sum er petti av eini stílabókarpermu, men seks tær seinastu reglurnar lesast heilt væl. Sama er at siga um einstök orð í hinum reglunum (M. 27, 28). – Á hinari síðuni av skeytanum er yrkingin „Grindabod“. Ørindini eru níggju tilsamans, 3. og 4., 6., 7., 8. og 9. lesast væl. Í hinum eru stundum heilar reglur, stundum bert einstök orð lesandi.

9. „Siðurin er góður / tað er gamalt at hösna“, 4 ør. skrivað á stílabókarpermu.

10. „Lýs lívsins ljós ígjøgnum dimman dal / Lýs mær á leið“, 2 ør. (M. 84).

11. „Verðin. Hvør skal til sítt, so er jarðaríkislógin“, 4 ør. Hetta eru 8., 9., 1. og 2. ør. í prentaðu yrkingini (M. 77, 78).

12. „Miklagarð. Langt suður teir sigldu“, 4 ør. (M. 33).

13. „Ein er lekni⁽⁷⁾, ein annar er prestur“, hetta eru 3., 4., 5., 6., 7. og 10. ør. í yrkingini „Verðin“ (M. 77, 78).

Sjónleikahandritini eru trý, her nevnd A, Á, B.

A. Á handritinum stendur skrivað: „Rasmus Effersøe, móðurbróður míni doyði 23. mars 1916. Nakað seinri bað systir hansara Sanna Effersøe meg eftirhyggja brøv o.t. Tá fann eg hesar partar av handriti til „Magnus“. Edw. Mitens.

Brotini eru fimm í tali:

1. 11 s. í folio-stødd frá orðunum hjá Clav斯 Menschenschreck „Således kom den ene af spaniolerne efter den anden“ og leikin at enda, (M. 179-188)

Ímillum s. 6 og 7 liggur ein skeysi við trimum tilsvaram (replikkum) á aðrarí síðuni og einum á hinari.

2. 7 s. í foliostødd frá orðunum hjá Elsu „Tú mátti skammast Brita...“ og 2. part at enda (M 162-177)

3. 1 s. í A5-stødd. Frá Mikkjal miðskeiðis í 1. parti kemur inn og sigur „Góðan dagin. Takk fyrir seinast“ til sami maður fer, aftan á at hann hevur sagt við Eyðun „Eg lovaði Kolbeini at lata hann smakka hetta fransavínið...“ (M. 170, 171).

4. 1 s. í A5-stødd. Á aðrarí síðuni „Eg gleddist við smálomb...“ 4 ør. á hinari to útstrikað „Hvar eg mær vendi“ 2 ør.

5. 1 s. í A5-stødd. „Tú kemur ei her niður“, 1 ør.

Á. Allur teksturin í hesum handriti er í einum stílahefti, sum er 68 síður til longdar. Skrivað er á 59 tær fremstu síðurnar í heftinum. Fremst stendur sama áskrift sum í byrjan av handriti A, bert við tí muni at her endar áskriftin: „Tá fann eg hesar partar av handriti til „Hjá Dalabóndum“.“

Handritið fevnir um allan leikin, tá ið sæð verður burtur frá 7 teimum fyrstu tilsvaranum. Tað byrjar við orðunum, sum huldan sigur við nykin: „.... treingja í tann unga barmin og vekja trá og óvinnuliga ræðslu, tað triðja dimmið skal tit verk fullføra.“ (Innihaldið í handritinum svarar til M. 114-153).

Á s. 8 er ljósareyður pappírsskeyti klistráður í breddan á síðuni. Á honum stendur sangurin „Um dalur gerst mær ov trongur...“, 2 ør.

B. Hetta handritið er 54 s. til støddar (folios) og fevnir um mest sum allan leikin „Best man vera sum er“. Tað byrjar við byrjanini og endar við tilsvarinum, har Ólavur Eiriksson sigur: „Nú tykist mær, at Páll fer at ótolnast“ (M. 191-247). Tá eru 9 tilsvar eftir av leikinum og so sangurin, sum øll syngja til endans: „Hjá teimum stuttligt at fylgjast er...“

II

Heimangerðin at kanna handritasavnið F XIV var at finna handritið til sjónleikin „Gunnar Havreki“, ið var annar leikurin⁸, ið varð framførður í Tinghúsinum í Havn sunnudagin 3. mars 1889. Hetta var fyrsta ferðin, at fóroyskt mál ljóðaði á palli.

Sum tað sæst av lýsingini av savninum,

var einki handrit til „Gunnar Havreka“ at finna her.

Harafturímóti er „Gunnar Havreki“ at finna í heilum trimum fullfiggaðum uppskriftum í einum handritasavni á Føroya Landsbókasavni, ið ber heitið C Iº. Í handritaskránni stendur savnið at vera komið úr búnum eftir Sigurd Niclasen, og í tí er ymiskt skriviligt, ið lá eftir Sigrid Niclasen, f. Jacobsen, fødd í 1854,¹⁰ deyð í 1927.

Handritini nevna vit A, Á og B:

A: Stílahefti við bláari permu. Innan á permuni framman stendur: „Tey leikandi“ og so ein listi, sum sýnir, hvørjur sjónleika-persónarnir eru. Leikurin sjálvur er handskrivaður á 7 síður. 8. síðan er blonk.

Á: Stílahefti við ongari permu. Leikurin er handskrivaður á 7 síður og nakrar reglur yvir á síðu 8.

B: Handritið er sett saman av tveimum ørkum av brævpappíri, annað er bukkað á miðjuni, og skrivað er við hond á allar 4 síðurnar, hitt er einkult, hevur somu stødd, og skrivað er við hond á báðar síður.

Umframt hesi trý nevndu handrit er eisini ein lítil lummabók, har leikluterin hjá Gunhild í „Gunnari Havreka“ er skrivaður saman við einum leikluti úr hinum fóroyska leikinum, ið leiktur varð í 1889, „Veðurføst“. Hetta kundi bent á, at Sigrid Niclasen hevur havt leiklutin sum Gunhild í fyrstu framførsluni av „Gunnari Havreka“ í 1889, og at hon eisini hevur leikt við í hinum leikinum. Hon hevur tá verið 34 ára gamul.

Vist er tað ikki, men mangt bendir á, at A-handritið er skrivað við hond Rasmusar. Rættskrivingin í tí minnir nógv um rættskriving Rasmusar í hinum handritunum í F XIV. Hon liggar tætt upp at rættskriving Hammershaimbs.

Hini handritini til „Gunnar Havreka“ í C

I hava rættskriving, ið liggur rættilega nær upp at rættskrivingaruppskoti Jakob Jakobsens frá 1889, so tey kann Sigrid Niclasen, ið var eldra systir Jákups, hava skrivað.

Men her mugu neyvari skriftkannigar og rættskrivingarkannigar gerast, áðrenn nak-að kann sigast við vissu.

III

Fyrstu ferð „Gunnar Havreki“ tykist vera prentaður, er í 1. árgangi av „Tingakrossi“ nr. 47-50, 1901¹¹.

Teksturin er prentaður sum framhaldskjallaragrein, og sami satsur verður nýttur, tá ið bókin R.C. Effersø: „Sjónarleikir“ kemur út í 1901. G.H. stendur her á síðunum 269-278.

Triðju ferð finna vit leikin prentaðan í „Minnisútgávuni, 2. bindi, 1918¹² á s. 101-109. Onkur einstök rættskrivingarbroyting er gjørd.

Fjórðu ferð er leikurin prentaður í 1. bindi av „Føroyskum skaldskapi í úrvali“, 1934¹³ s. 34-41.

Bera vit saman tekstin, sum hann trínur fram fyrstu ferð, hann er prentaður í 1901, og so tekstin her í „Føroyskum skaldskapi í úrvali I“, 33 ár seinni, so eru 62 rættingar gjørdar.

Flestar teirra eru vanligar stavsetingar-rættingar, t.d. *anur* til *anir*, *morni* til *morgni* og *vegri* til *veðri*, men nakrar málsligar rættingar eru gjørdar, og verða tær nevndar her:

„Inga liggur í tí einu (koyggjuni)“ til „Inga liggur í aðrari (koyggjuni)“
 „mær tyktist“ til „mær tóktist“
 „bleiv verandi“ til „varð verandi“
 „havi sætt“ til „havi sæð“
 „Miðanátt“ til „Midnátt“

„so lógliga lít tú á meg“ til „so lovliga lít tú á meg“

„borið teg so at“ til „borið teg soleiðis at“
 „Fýra manns“ til „Fýra menn“

„Ikki vildi eg voldið“ til „Ikki vildi eg volt“
 „spakmæltur til hinar“ til „spakmæltur við hinar“

„Neyðara Inga“ til „Neyðar Inga“
 „hjálpifelaginum“ til „hjálparfelaginum“
 „so móta vit nokk pápa“ til „so munnu vit fara at móta pápa“

Í hesum sama líki er „Gunnar Havreki“ so prentaður fimtu ferð í 2. útgávu av minnis-útgávuni „Rasmus Effersøe 1857-1957“ s. 253-259, Edward Mitens gav út í 1957 og sættu ferð í „Føroyskum bókmentum í úrvali 2“ 1964¹⁴ s. 74-78.

IV

„Gunnar Havreki“ er av sjónleiki at vera ógvuliga stuttur, hóast partarnir eru tríggir í tali.

Í 1. parti eru vit stødd inni í einari roystovu, har vit hitta móður og dóttur, Gunhild og Ingu, sum skifta orð saman. Inga er bangin, tí maður hennara er útrógvinn, og hon grunar, at hann er burturgingin, tí hon hevur droymt hann. Í eini langari einrøðu minnist hon á, hvussu hon og Gunnar funnust, tá ið hon kom fram á hann, har hann lá skipbrotin í fjøruni. Mamman uggar hana við, at veðrið er gott, og at Gunnar er skilamaður og hartil góður svimjari.

2. partur er tvibýttur. Í fyrra helmingi eru vit stødd á einum fýramannafari úti á sjónum. Hetta er bátur Gunnars. Ein av bátsmonnum, Bartal, er drukkin og trúvir í eitt táttaørindi. Gunnar hevur at honum. Bartal vil blíðka hann við at bjóða honum

av flóskuni. Bartal fer á føtur, sløðrar út á stokkin, og báтурin hvölvist. Í seinna helmingi eru tríggir av teimum fýra monnunum komnir á kjøl. Gunnar lovar at swimja til lands og fáa bát eftir hinum.

Í 3. parti eru vit stódd á bátastøð í heimbygd Gunnars. Ein annar bátsformaður, Gudmundur, fær vissu fyri illgruna sínum, tā ið hann sær, at neystið hjá Gunnari er tómt, og hann hevur at bátsfelaga sínum, Jógvani, tí hann hevur ripað kleppin á eina hond, ið kom upp á stokkin. Hetta heldur Gudmundur hava verið hond Gunnars, tí hann trýr hvørki upp á sjódregil ella marmennil.

Tá ið Inga kemur omanat og spryr tíðindi, sigur Gudmundur, at hann ikki vil dylja, at hann heldur tað vera lítil líkindi til, at hon fær Gunnar aftur at síggja.

V

Tað kundi verið áhugavert at spurt, hvaðan Rasmus Effersøe hevur fингið tilfar til henda leik.

Sjálvt heitið bendir huganum móti einum kendum persóni í Føroya sögu, Heina Havreka,¹⁵ og tað, ið Inga í einarðou síni í 1. parti sigur um, hvussu Gunnar kemur til Føroya, og hvussu tey finnast, er ikki ólíkt frásøgnini um Heina og Herborg. Og bæði í sjónleikinum og sögnini verður rættiliga fitt gjørt burtur úr einum dreymi – men teir eru ikki líkir í øðrum enn tí, at í báðum fórum er tað gentan, ið fær drong, ið droymir, og í báðum fórum verða dreymarnir útlagdir at merkja okkurt.

Rasmus kann væl hava hoyrt sögnina um Heina Havreka á manna munni. Somuleiðis aðrar sögur henni líkar um skipbrotnar unglingsar. Hann kann eisini hava lisið sögnina, sum hon stendur prentað í Antiquarisk

Tidsskrift 1849-51 s. 160-165 í tí hamí, J.H. Schröter¹⁶ hevur givið henni.

Dramatisku frásøgnina um bátsvanlukkuna, og um at maður slær við onkrum áhaldsi niður á hond, ið kemur upp á stokkin, kann Rasmus væl hava úr heimbygd síni, av Tvøroyri, haðan eg havi fингið hesa frásøgn¹⁷:

„Langabbi míni, Ole Petersen, var nevndur Óli DANSKI av teirri einföldu orsök, at hann var føddur í Selsø nærhendis Roskilde 9/7-1838. Hann var sjómaður av yrki og kom til Tvøroyrar við skipi. Har giftist hann við Katrinu Malenu, dóttur Jaspur á Stóra Tippi – hann var tá einasti ognarmaður á Tvøroyri, átti víðagitnu Tippismörkina, ið røkk frá grótbrotinum undir Akurgerði og inn til smiðjuna hjá Jørgen innan fyri kaiina.

Óli DANSKI var tiltakin fyri at duga væl at swimja, t.d. sigst, at hann skuldi swimja um fjørðin yvir á Gálgan at skera torv við grevinum millum herðarnar.

Tá ið tað frættist 25. nov. 1871, at báтурin hjá Mortensen, sum Óli var útrógin við, var funnin holvdur úti fyri Froðba, og eingin maður var bjargaður, høvdu fólk ilt við at trúgva hesum av grundum, ið eru nevndar omanfyri.

Tá ið so samstundis tey tíðindi fóru at ganga millum fólk, at Ranamenn, sum somu nátt eisini vóru útrónir og høvdu havt brennivínskagga við sær, skuldu hava sagt frá, at sjódregil var komin eftir teimum og hevði tikið um stokkin á bátinum, men at teir høvdu sligið hann á fingrarnar við ár, til hann

slepti, var manna millum niðurstóðan henda: Báturin hjá Mortensen var av einihvørjari grund holvdur (veðrið var annars gott, segðist), og Óli Danski hevði, tí hann dugdi so væl at svimja, svomið til Ranabátin og lagt hendurnar á stokkin á honum, men hevði ikki orkað at gjørt ella sagt nakað, tí hann var lúgvaður av svimjingini.

Ranamenn, sum skuldu hava verið druknir, hildu hetta tí vera okkurt ónatúrligt, høvdu sligið og soleiðis elvt til deyða Óla Danska.

So mikið rok stóðst av hesum, at sakin endaði fyri Suderø Ting. Einki hendi tó víðari, tí prógv fyri nøkrum voru eingi.

Eftir sat einkjan við fýra smáum børnum – einki vaksið mannfolk var í húsinum. Sum so mangan tá í tíðini fór keypmaðurin so við og við við nærum øllum ognum, og heimið fór púra í upploysing.“

Frásøgnin sigur rætt frá fóðingardegi og -ári Óla Danska. Í kirkjubókini¹⁸ verður hann skrivaður Ole Petersen, føddur í „Selsø sogn, Frederiksborg Amt“ 9/7 1838, doyptur í Selsø kirkju 19/8 sama ár.

Í „tilgangslistanum“ stendur hann at vera komin til Tvøroyrar 12. januar 1863 úr Østby við Roskilde á Sælandi. Hann verður nevndur „baadmandssøn“ og „møllersvend“.

Tá ið manntalið er í 1870, býr hann á Tvøroyri. Hann er 32 ára gamal og giftur við 28 ára gomlu Cathrine Malene Jespersen, dóttur „Husmand Jesper Jespersen og Hus-tru Elsebeth Sofie Frederikke Danielsdatter, Ørdevig“.

Katrina Malena og Óli eiga tá fýra børn:

Niels Alvinius Petersen 7 ár, Gunhild Sophie Helene 5 ár, Peter Larsen Petersen 3 ár og ódoypt gentubarn ikki ársgamalt.

Í politiprotokollini fyri Suðuroyar sýslu finna vit hesa hending umrødda ¹⁹. Suður-oyar sýslumaður greiðir frá, at hann 25. november 1871 á Tvøroyri kannar, um tað er rætt, at seks mans, Ole Pedersen, Niclas Niclasen, Thomas Johan Petersen, Hans Vang, Daniel Johan Hentze av Tvøroyri og Magnus Jespersen úr Porkeri, skulu vera burturgingnir á útróðri náttina fyri. Honum er sagt, at nevndu menn morgunin fyri voru farnir við línu við seksmannafarinum hjá Mortensen keypmanni. Síðan verður hildið fram:

„For Rapporten mødte Jens Christian Mortensen, Jens Jensen m.fl. af Frodebø, som forklarede, at de kl. 7 i Morges toge til Fiskeri fra Frodebø. Da de kom langs Landet udfør Osdal fandt de Kjøbmand Mortensens Tveraa Sexmandsfarer Baad flydende kæntret paa Søen tilligemed flere Gjenstande hørende til Baaden. De vendte Baaden strax paa ret Kjøl for at see om noget levende eller dødt Menneske maatte være i Baaden, men fandt intet. Morten Ole Vang Jesper-sen, Frodebø, som med Mandskab kom samme Vei til Fiskeri, gik strax med flere ankomne Fiskerbaade, i Ar-beide for at undersøge i Nærheden og langs Landet, om nogen af Baadens Mandskab kunde findes, men alt for-gjeves, derimod fandtes alle de Lang-liner som Baadens Mandskab havde havt med lige for Frodebø Nypen, tæt ved Land og samlede. Da Baaden

sandsynligt kun kunde drive indad fra Nypen til Osdal med det første af Ost-faldet, antages Baaden at være forlist kl. omrent 4 i Nat“.

Tveir aðrir menn verða eisini spurdar, um teir vita nakað um hesa hending at siga. Teir eru Joen Peter Bech og Terkel Joensen úr Trongisvági (sum í frásøgnini frammanundan verða róptir Rana-menn). Teir greiða frá, at teir farnu nátt millum kl. 1 og 2

„passerede Frodebø Nypen frem og tilbage uden at se noget til den forulykkede Baad eller dens Mandskab“.

Men politiprotokollin er ikki liðug at greiða frá. Hon sigur, at 12. desember – stívliga tvar vikur aftan á vanlukkuna – eru tveir av manningini á Rana-bátinum, Thor Thorstensen, 17 ára gamal, og Joen Jacob Joensen, 19 ára gamal, bidnir at vitna, hvat teir vita at siga um vanlukkunáttina. Frágreiðingin sigur, at teir

„hver for sig forklarede, at de Natten mellem 24de og 25de f.M. Klokken mellem 1 og 2 passerede tæt forbi Frodebø Nypen frem og tilbage. De skulde til Fiskeri med Joen Peter Beck og Flere, og vare komne hen til Agretange, men da de ikke syntes om Veiret, og da især en af Mandskabet, var meget beruset, vendte de tilbage. De saa ikke noget til den Baad Ole Pedersen Tveraa var med paa Fiskeri. I Nærheden af Nypen var ikke noget Mistænkligt, og de hørte heller ikke noget til at Mennesker vare i Nærheden.

Tað eru tveir veruleikar í löggreglufrágreiðingini, sum tykjast undirbyggja munnligu frásøgnina um, at komið var út í orð, at Óli DANSKI var mistikin fyrir sjódregil og fyri-beindur av óvart.

Fyrst hetta, at tveir unglingsar av Rana-bátinum verða kallaðir inn sum vitni meira enn 14 dagar aftan á vanlukkuna, hóast bátsformaður teirra og ein annar av manningini longu hava vitnað dagin eftir vanlukkuna.

Og so hetta, at báðir bert nevna Óla Danska og ongan av hinum fimm monnum, tá ið teir verða spurdar, um teir hava sæð nakað til burturgingna bátin.

Góðir møguleikar eru fyrir, at Rasmus Effersøe visti um hesa hending, tí Suðuroyar sýslumaður, sum skrivaði frágreiðingina, er Guðmund Effersøe²⁰, faðir Rasmusar.

VI

Av røttum hevur verið sagt, at fyrstu fóroystu sjónleikahøvundarnir aloftast tóku søguligar hendingar til viðgerðar í leikum sínum²¹, men her hava vit so eitt dömi um leik, ið byggir á hending, ið liggar samtíðini rættliga nær. Væl kann tað vera, at eitt endamál Rasmusar við at lata bátin hjá Gunnari Havreka hvølvast av ávum brennivínsmanna er at vísa á vandan við ovurnýtslu av rúsdrekka. Júst hetta var ein stórur samfelagsligur umrøðuspurningur seinastu tjúgu árinu av farnu øld, og Rasmus Effersøe var ein tann ídnasti talsmaðurin hjá fráhalds-rørsluni²².

Skaldsliga mettir eru hvørki Gunnar Havreki ella hinir leikirnir, skrivaðir vórðu fyrir sløkum hundrað árum síðani, nøkur stórværk í fóroyskum bókmentum.

Men kortini eru teir merkisverdir.

Í Føroya-frágreiðing síni „Indberetninger indhentede paa en Allernaadigst befalet Reise i Færøe i Aarene 1781 og 1782“ greiðir Jens Christian Svabo²³ undir yvirskriftini „Lege og Lystigheder“ frá, at ungfólk í Havn stutt frammanundan hava spælt tveir Holberg-leikir. Eingin ivast í, at leikirnir vóru framførdir á donskum máli. Og í grein síni „Sjónleikur í Føroyum“ í Varðanum 5. bindi, 1925 nevnir Kristin í Geil²⁴ heilar 40 leikir, ið leiktir eru á donskum í høvuðsstaðnum í tíðarskeiðnum frá o.u. 1770 til o.u. 1920.

Føroyskt mál hevði ússalig kor longu á dögum Svabos²⁵, og allir teir menn, sum í 19. øld fingust við málstarv, fremstir teirra V.U. Hammershaimb²⁶ og Jakob Jakobsen²⁷, lótu illa at málstøðuni í Føroyum²⁸.

Eingin kanñ tí til fulnar ætla, hvør málslig stórhending tað í roynd og veru var, tá ið tað frá 1889 gjordist árlig afturvendandi hending, at munnbær samrøða á føroyiskum ljóðaði av leikpalli, seinni av leikpøllum.

Í hesum veruleika liggar tað merkisverðasta við „Gunnari Havreka“, samtíðarleiki hansara og teimum upprunaleikum, ið aftan á teir komu.

Viðmerkingar:

1. Hinir átta standa í lýsingini nevndir sum E.D. Bærentsen, H.N. Jacobsen, D. Isaksen, S.F. Samuelsen, Jens Olsen, Just Jacobsen, C.L. Johannessen, J. Padurson. – Rasmus verður skrivaður R.C. Effersø.
2. Her verður sæð burtur frá endurstovningarnoyndini av Føringatíðindum í januar og februar 1906, sum A.C. Evensen o.a. stóðu fyrir.
3. Vist verður til:
Edward Mitens: „Lívssøga Rasmus Effersøes“. Inngangur í minnisútgávuni. 1. útg. 1917, 2. útg. 1957.
4. Rikard Long: „R.C. Effersøe“. Tingakrossur nr. 30, 1933.
5. Maria Mikkelsen: „R.C. Effersøe“. Jól uttanlendis 1944.
6. Árni Dahl: „Rasmus C. Effersøe“. Bókmentasøga II, s. 26-29.
7. Hetta havi eg frá Martini Næs, landsbókvørði.
8. Í yvirlitinum verður við frámerkinum M + síðutali víst á, hvar umrøddi tekstur stendur prentaður í „Rasmus Effersøe. Minnisútgáva“, 2. útg. 1957.
9. Cathrine Elisabeth Helene Effersøe, f. Müller 8/5-1824, d. 12/2-1903.
10. Her er nýtt tann stavseting, sum er í handritinum.
11. Hin var „Veðurføst“, stundum nevndur „Veðurfastur“, sjónleikur í trimum þortum eftir Sonnu Helenu Patursson (1864-1916).
12. Ulf Zachariassen, bókavørður, vísti mær á hetta savnið.
13. Í summu heimildum um Sigrid Niclasen verður sagt, at hon er fødd í 1853. Hetta er skeiwt. Kirkjubókin sigur, at hon er fødd 24/4-1854 og deyð 28/10-1927.
14. „Tingakrossur“ prentar hetta árið, 1901, allar tríggjar upprunaleikir Rasmusar og týðingina „Hjá dalabóndum“. Raðfylgjan er henda: „Hjá dalabóndum“, nr. 1-15, „Magnus“, nr. 16-27, „Best man vera, sum er“, nr. 28-48, „Gunnar Havreki“ nr. 47-50.
15. Josephine og Edward Mortensen (seinni Mitens) góvu út.
16. H.N. Jacobsens Bókahandils forlag gav út. H.A. Djurhuus, M.A. Jacobsen og Chr. Matras lögdu til rættis.
17. Sverri Fon og Sofus Joensen lögdu til rættis.
18. f. í Bergen o.u. 1514, d. 1576, sóknarprestur í

- Eysturoyar prestagjaldi 1541-1566, Føroya próstur 1557-1566.
16. f. 25/2 1771, d. 14/11 1851.
 17. Frásøgnina hevur Hans Holm av Tvøroyri, f. 1936, skrivað mær niður. Hann hevur hana eftir pápa sínum Jaspuri Holm, f. 1902.
 18. Hesar upplýsingar um Ole Petersen og tær upplýsingar, sum nevndar eru niðanfyri, hevur Anna S. í Vági á Føroya Landsskjalavarni hjálppt mær við at finna.
 19. Hon hevur frámerkið nr. 172/1871.
 20. f. 1827, d. 1916. Hann var sýslumaður í Suðuroy 1851-1894.
 21. Nóg mikið er her at vísa á:
R.C. Effersøe: „Magnus“, 1892, ið byggir á søgnina um Koltursdreingin, sum svam í Hest,
R.C. Effersøe: „Best man vera, sum er“, 1895, ið verður nevndur „fólkalívsbílæti úr 17. árhundraði“,
Sigrid Niclasen: „Jákup á Món“, 1890, ið byggir á táttin hjá Nólsoyar Pálli, yrktur o.u. 1800,
Chr. Holm-Isaksen: „Ófriðarligar tíðir“, 1908, ið viðger søguligu hendingina, tá ið Nólsoyar Páll og Brillumaðurin hittast í Havn í 1808,
 - H.A. Djurhuus: „Marita“, 1908, bygdur á miðaldarvínsuna „Flóvin Bænadiktsson“.
 22. Edward Mitens tekur hesum viðvíkjandi soleiðis til í inngangi sínum í minnisútgávuni: „Hansara stóra arbeiði bæði í skrift og talu fyri avhaldssakini má ikki gloymast. Hann var blaðstýrari av avhaldsblaðnum Dúgvuni eitt hálvt ár í 1899 og frá oktober 1900 til 1914. Hann var heiðurslimur av Havnar avhaldsfelag.“
 23. f. 1746, d. 1824
 24. Chr. Holm-Isaksen f. 1877, d. 1935
 25. Vísast kann t.d. til hetta brotið úr formælinum til eitt av orðabókarhandritum hansara: „Koloniens Sprog har da i en Række af Hundred-Aar været udsat for alle Fornær-melser, og er igjennem Slægternes utroe Hu-kommelse, radbrækket nedkommet til vore Tider. Det vanslægter nu gandske fra sin gamle Glands, er beblænt med meget fremmed, ja snart ikke kan kaldes et Sprog meere.“
 26. f. 1819, d. 1909
 27. f. 1864, d. 1918
 28. V.U.H. sigur t.d. formælinum til mállæru sína, prentað í „Annaler for Nordisk Old-kyndighed og Historie“, 1854 m.a., at málid í Tórshavn er „noget jammerligt miskmask“, og J.J. tekur í grein síni „Nogle ord om færøsk, samt et forslag til en ny færøsk ret-skrivning“, Dimmalætting nr. 20-25, 1889, m.a. soleiðis til: „Sæt, at alt fik Lov til at gaa sin skjæve Gang ligesom hidtil, saa risikerede vi, at vort Sprog i Løbet af nogle Menneske-alde var blevet helt daniseret...“.

Bókmentir:

1. *Effersøe, R.C.:* Ymisk handrit. Føroya Landsbókasavn F XIV.
2. *Niclasen, Sigrid:* Handrit. Føroya Landsbókasavn CI.

3. Af den Heinesenske slægts saga. Med en indledning om færøsk personalhistorie af Chr. Heilskov. Særtryk af „Personalhistorisk Tidsskrift“. VI. B. 3.H. København 1916.
4. Føroya biskupa-, prósta- og prestatal. Greitt úr hondum hevur Janus Øssursson. Mentunargrunnur Føroya Løgtings, Tórshavn 1963.
5. Føroyskar bókmentir í úrvali 2. Lagt til rættis hava Sverri Fon og Sofus Joensen. Føroya Skúlabókagrunnur 1964.
6. Føroyskur skaldskapur í úrvali I. Givið út hava H.A. Djurhuus, M.A. Jacobsen og Chr. Matras. Tórshavn H.N. Jacobsens forlag 1934.
7. Lærarafólk í Føroyum 1870-1976, 2. útg. Marius Johannessen legði til rættis. Føroya Lærarafelag 1976.
8. Skjøl til politiprotokollina fyri Suðuroyar sýslu. Føroya Landsskjalasavn.
9. Tingakrossur 1. árg. 1901.

10. *Dahl, Árni:* Bókmentasøga II, 1876-1939. Forlagið Fannir, Tórshavn 1981.
11. *Djurhuus, H.A.:* Marita, sjónleikur, Tórshavn 1908.
12. *Effersøe, R.C.:* Minnisútgáva. 1. útg. í tveimur bindum 1917/18, Josephine Mortensen og Edward Mitens góvu út. 2. útg. 1957. Edward Mitens gav út.
13. *Effersøe, R.C.:* Sjónarleikir, 1901.
14. *Hammershaimb, V.U.:* Færøisk sproglære, Annaler for nordisk oldkyndighed og historie, 1854.
15. *Heilesen, Henning:* John Gudmundsen Effersøe. Fra Færøerne: Úr Føroyum VI. Udgivet af Dansk-færøsk samfund, København 1971.
16. *Isaksen, Chr. Holm:* Sjónleikur í Føroyum. Varðin 5, 1925.
17. *Isaksen, Chr. Holm:* Ófriðarligar tíðir, sjónleikur, Tórshavn 1908.
18. *Jakobsen, Jakob:* Poul Nolsøe lívssøga og irkingar. Onnur óbroytta útgáva. PF H.N. Jacobsens bókahandil, Tórshavn 1966.
19. *Jakobsen, Jakob:* Nogle ord om færøsk, samt et forslag til en ny færøsk retskrivning. Dimmalætting nr. 20-25, 1889. Prentað í Greinum og ritgerðum, 1967.
20. *Long, Rikard:* R.C. Effersøe. Tingakrossur nr. 30, 1933.
21. *Matras, Chr.:* Rasmus Christoffer Effersøe. Føroysk Bókmentasøga. Føroya Málfelag, Keypmannahavn 1935.
22. *Mikkelsen, Maria:* R.C. Effersøe. Jól uttanlendis 1944.
23. *Mikkelsen, Maria:* Tveir føroyingafelagslimir. Anna Horsbøl – Maria Hammershaimb. Útiseti IV, 1949.
24. *Niclasen, Sigrid:* Jákup á Møn, sjónleikur 1890. Prentaður 1903.
25. *Simonsen, Malan:* Kvinnurøddir. Kvinnur í almenna kjakinum 1890-1902. Mentunargrunnur studentafelagsins 1985.
26. *Schrøter, J.H.:* Færøiske Folkesagn. Antiquarisk Tidsskrift 1849-51.
27. *Svabo, J.C.:* Dictionarium Færoense. Færøsk-dansk-latinsk Ordbog. Udgivet efter håndskrifterne af Chr. Matras. II, Indledning og registre. Munksgaard København 1970.
28. *Svabo, J.C.:* Indberetninger indhentede paa en Allernaadigst Befalet Reise i Færøe i Åærene 1781 og 1782. Selskabet til udgivelse af færøske kildeskrifter og studier. København 1959.

Summary:

In 1888 Rasmus C. Effersøe (1857-1916) was one of the organizers of the memorable Meeting at Christmas that initiated the struggle for the preservation and development for Faroese language and culture.

This article describes and discusses one of Effersøe's collections of manuscripts, Føroya Landsbókasavn (Faroe National Library) F XIV. In this collection there are two letters, fifteen poems or extracts of poems, and three plays.

The existing manuscripts of Effersøe's first play, Gunnar Havreki, 1889, are also

discussed as are some of the linguistic modifications made in subsequent publications, especially the 4th in 1934. The plot of the play refers to a tragedy which occurred at sea during the night between 24th and 25th November 1871 when a boat and its crew were lost.

In conclusion the article evaluates the literary merit of the plays written in Faroes a century ago. They are not regarded as great works in Faroese literature, but as to the evolution of the language it is considered very important that ever since 1889 ordinary Faroese dialogue has been heard on stage.

Árni Dahl
Føroya Læraraskúli
Frælsið 20
FR-100 Tórshavn